

Zajímavé spínadlo z Hořína (okr. Mělník)

An interesting brooch from Hořín (distr. of Mělník)

Martin Černý

Abstrakt

Článek se věnuje zajímavé sponě, která byla objevena v roce 1903 při stavbě plavebního kanálu jihovýchodně od obce Hořín (okr. Mělník). Na první pohled vypadá jako typ Almgren 24. Při prozkoumání originálu se však ukázalo, že se jedná spíše o typ z oblasti starších spon Kostrzewski M-b nebo Almgren 18a. Spona je patrně zvláštní směsí těchto spon. Blízké analogie spony nacházíme především v oblasti dolního Labe. Spona proto může být také importem.

Abstract

The article deals with an interesting brooch found during building of a navigation channel in 1903, southeast from village Hořín (distr. of Mělník). At first sight the brooch appears to be of type Almgren 24. However, its further examination has shown that it could rather belong to an older group of brooches, specifically Kostrzewski M-b or Almgren 18. Our brooch can thus probably be considered a mixture of all these brooches. Near parallels can be found mainly in the area of Lower Elbe. This brooch could also be an import.

Klíčová slova: spona – starší doba římská – Hořín (okr. Mělník)

Key words: brooch – Early Roman Period – Hořín (distr. of Mělník)

Při zpracování diplomové práce (Germánské spony starší doby římské v Čechách) se podařilo autorovi v Regionálním muzeu Mělník zdokumentovat velice zajímavou sponu (*obr. 1*); (inv. č. 18239), která byla náhodně nalezena v roce 1903 při stavbě plavebního kanálu jihovýchodně od obce Hořín (okr. Mělník)¹; (*Sklenář 1985*, 16). Spona se svými znaky odlišuje od ostatních běžných nálezů spínadel v Čechách, a zaslouží si proto pozornost.

Starší doba římská v okolí

Nálezy starší doby římské jsou v okolí nálezu poměrně četné. Přímo z katastru obce Hořín je znám žárový hrob objevený v roce 1962 při melioračních pracích v poloze Bažantnice (v jihozápadní části obce Brozánky, pole č. kat. 93/1). Situlovitá urna obsahovala vedle spálených kostí

především zlomky bronzové pánve s rukojetí zakončenou ptačími hlavičkami a bronzovou sponu s očky Almgren 45. V hrobě, který patří stupni B1b, byl podle antropologického zjištění pohřben muž asi ve věku 50 let, menší, štíhlejší postavy (*Sklenář 1966a*, obr. 46; *o. c. 1999*, 63, obr. 79). Další lokality se nacházejí v bezprostřední blízkosti (na území okolních obcí) a Hořín obklopují téměř ze všech stran. Je to především pohřebiště starší doby římské (stupeň B1–B2) ničené při stavbách již od konce 19. století na Pšovce (část Mělníka), odkud se podařilo v různých dobách 20. století zachránit inventář několika žárových hrobů včetně nádob a různých spon² (*Sklenář 1966b*, 30–32, tab. XXIV: 986–7, 992–3, XXV: 1003–4). Řada zají-

¹ Za vyhledání a zpřístupnění nálezu děkuji PhDr. Aleně Veselé.

² Nejzajímavější dva hroby byly objeveny r. 1938 – 1. hrob: urna, zlomky dvou spon se dvěma uzlíky na lučíku (Almgren 236/7), 2. hrob (nejistý): urna, pár kolínkovitých spon a spínadlo vycházející tvarově z trubkovitých spon (Almgren 111).

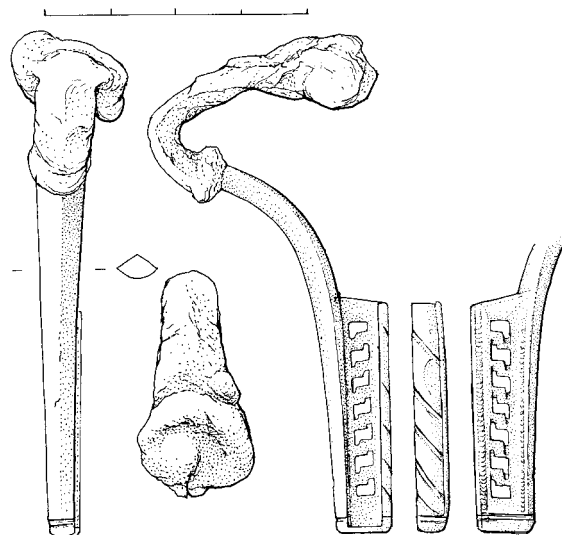
mavých kovových nálezů³ pochází také z rozrušeného pohřebiště (stupeň B2) objeveného na blíže neznámém místě počátkem 20. století na katastru nedaleké obce Býkev (*Svoboda 1948*, obr. 5: 10, 8: 3, 12: 3). V neposlední řadě jmenujme v 50. letech odborně prozkoumané pohřebiště starší až mladší doby římské v Lužci nad Vltavou, kde jsou na některých nálezech (zejména mladších) patrné silné przeworské vlivy (*Kytlicová 1970*).

Popis spony

Spona je patrně vyrobena z kombinace bronzu a železa. Korozí na sponě by mohla být způsobena drobnou železnou součástí, např. osičkou prostrčenou skrz vinutí. Dobře zachovalá, zřejmě bronzová či mosazná nožka (zelenavé barvy), která je střechovitě hraněna, se od uzlíku směrem k patce mírně zužuje. Konec nožky je přeseknut rýhou. Velmi dlouhý zachycovač je prolomen 7 stupňovitými otvory. Podle výrobních stop (hrubý povrch, zbytky švů) lze říci, že celý zachycovač byl odlit, aniž by však byl po odlití dále opracován (např. pilováním či broušením). Zachycovač je zdoben ze tří stran. Spodní strana je opatřena šikmými rýhami, na zadní straně je prolamovaný vzor ohraničen mřížkou, jejíž delší linie jsou tvořeny jemným perlovcem. Drobnou perlovcovou páskou je zdoben také zadní bok zachycovače. Vlastní lučik, do výšky obloukovitě klenutý, je směrem od uzlíku značně rezavě zkorodovaný. Maximální šířky dosahuje lučik v místě vinutí, které je opatřeno zřejmě horní tětivou. Počet závitů nelze kvůli korozi přesně určit, lze ale předpokládat nejvíce 2 závitů na každé straně. Délka spony je 75 mm.

Zhodnocení

Na první pohled spona vypadá, především z bočního pohledu, jako vendická (tento termín používáme proto, že k německému označení „Rollenkoppenfibeln“ nemáme v češtině ekvivalent a užití označení jako např. „spony s vinutím ukrytým v ochranných žlábkách“ apod. není příliš praktické a úsporné) typu Almgren 24. Pro ně je charakteristický poměrně vysoký, dlouhý a celkově hmotný různě prolamovaný zachycovač (*Cosack 1979*, např. Taf. 18–22). Spínadlo z Hořína připomíná tyto spony také tvarem svého lučíku. Také *E. Droberjar (2006, 698)*, který měl k dispozici

Obr. 1 Spona z Hořína (okr. Mělník), která má znaky spon Kostrzewski M-b, Almgren 24 a Almgren 18. Kresba autor. – Fig. 1 The brooch from Hořín (distr. of Mělník) with features characteristic of brooches of type Kostrzewski M-b, Almgren 24 and Almgren 18a. Drawn by author.

patrně jen jednoduchou kresbu publikovanou *K. Sklenářem (1985, 16, tab. LXXVI: 26; o. c. 2000, Taf. XXXIV: 3)*, ji podle těchto znaků považoval za železnou sponu Almgren 24. Při bližším ohledání originálu se však ukázalo, že spínadlo patří spíše do okruhu spon pozdně laténské konstrukce, především podle horní tětivy probíhající před lučíkem. Vinutí má také malý počet závitů (max. 2–4 na každé straně), na rozdíl od spon vendických, které mívají dlouhé vinutí. Lučik naší spony je navíc výrazně do výšky obloukovitě klenutý, zatímco u spon A 24 je prohnutí spíše pozvolné. Také střechovitě hraněná nožka je oproti masivním a širokým nožkám těchto spon výrazně tenká a elegantní. Všechny tyto charakteristiky dovolují zařadit naši sponu mezi spínadla pozdně laténské konstrukce s prohnutým lučíkem typu Kostrzewski var. M-b. Prolamovaný zachycovač u těchto spon ale příliš častý není, alespoň v Čechách je exemplář z Hořína patrně jediný. Konkrétně jde o způsob prolamování typu C.1 podle klasifikace *E. Droberjara (1999, 62, Abb. 13)* v podobě několika stupňovitých otvorů, s kterým se setkáváme na sponách různých typů (A 44, A 24, A 2 aj.) v průběhu stupně B1, a to jak na zahraničních⁴, tak i na českých⁵ lokalitách. Většinou ale můžeme napočít

³ Zejména spony železná kolínkovitá a trubkovitá, obě zdobené původně stříbrným drátkem a spona s širokým lučíkem.

⁴ Např. Ehestorf-Vahrendorf, Almgren 44 (*Wegewitz 1962, 43, Taf. 30 a 60*); Haffen-Mehr, Almgren 44 (*Reichmann 1979, Taf. 67: 10 a–b*); Mehrhoog, Almgren 54a (*Janssen 1980, Abb. 8: 1*); Eggolsheim, typ Haltern (*Haberstroh 1994, Abb. 59: 3*); Gorica, Almgren 18b (*Völling 1994, Abb. 19: c*).

⁵ Např. Dobřichov-Piřchova, hr. II, stříbrná Almgren 24 (*Droberjar 1999, 216, Taf. 4: II/1*); Třebusice, hr. 808 (XXVIII/44),

tat 3–5 prolomených otvorů, zatímco značně dlouhý zachycovač spony z Hořína jich má celkem sedm. Poměrně neobvyklé je také rámcové uzavření zadního boku zachycovače, který je navíc zdoben drobnou perlovcovou páskou. Také svou značnou délkou (75 mm) náleží exemplář spíše ke sponám pozdně laténského typu, jako jsou zejména spony Almgren 2b s délkou kolem 70–80 mm, které patří k nejdelším sponám starší doby římské.⁶

Th. Völling (1994, 193), který se sponami Kostrzewski var. M-b zabýval, uvádí, že stupňovitě (meandrovitě) prolamovaný zachycovač se u těchto spon vyskytuje především v oblasti dolního Labe. Přímé analogie ke sponě z Hořína dosud nemáme, ale velice se jí blíží pár železných spon z pohřebiště Altendorf (Ldkr. Bamberg) z hrobu 85 (*Pescheck 1978, 147–148, Taf. 13: 11–12*). Ačkoli vzor v zachycovači je jiný, jejich nožka je také střechovitě hraněna, tětíva je horní (pět závitů) a prohnutí lučíku, který je však tyčinkovitý (jednalo by se tedy spíše o var. M-a), je velice podobné. Obě spony jsou také kratší (kolem 60 mm) než nález z Hořína. Hrob 85 je datován do stupně A/Lt D2 (*Pescheck 1978, 21, 97*). Také další železná spona na pohřebišti Hornbek (Ldkr. Herzogtum Lauenburg) z hrobu 256 vykazuje jisté odlišnosti od naší spony, především jí chybí jakýkoli uzlík na lučíku (*Rangs-Borchling 1963, 105, Taf. 92: a; Völling 1994, Abb. 23: d*). Zde je třeba upozornit, že oba hroby patřily s vysokou pravděpodobností ženám, protože obsahovaly přídavky typické pro toto pohlaví – v každém byl zastoupen vždy (!) přeslen, železná jehla na šití (s očkem) a kostěná jehla. Kromě toho zde byly i další předměty⁷. Jako další zjištěnou analogii můžeme uvést železnou sponu z pohřebiště Hamburg-Fuhlsbüttel (Ldkr. Hamburg) z blíže nespecifikovaného hrobu (*Tischler 1954, Taf. 54: 20; Völling 1994, Abb. 23: c*).

Na druhou stranu nacházíme prvky příznačné pro naši sponu také u některých zřejmě raných vendických spon. Uvedme především sponu z lokality Lögumgaard (Tonder, Německo);

(*Cosack 1979, Taf. 21: 5*), která má na rozdíl od jiných spon této skupiny neobvykle elegantní tenkou nožku stejně jako spona z Hořína. Tvarové podobnosti však nacházíme také u spon Almgren 18a (*Völling 1994, 178, Abb. 13b*).

Lze tedy říci, že patrně železo-bronzová spona z Hořína může být výsledkem kombinace starších spínadel Kostrzewski var. M-b či Almgren 18a s mladšími sponami vendickými Almgren 24. Spona stojí jakoby na pomezí mezi nimi. Spojuje dohromady prvky příznačné jak pro spony pozdně laténského typu (horní tětíva, značná délka a profílance, úzká nožka), tak pro spony vendické (prolamovaný masivní obdélníkový zachycovač). Pro osvětlení problematiky hořínské spony může přispět podle E. Droberjara⁸ např. rentgen její hlavičky, který by prozradil, kolik závitů mělo vinutí a zda je tětíva opravdu horní. Rentgen by mohl snad také vyloučit, zda nejde o zvláštní variantu vendické spony. Podle některých výše jmenovaných hrobových celků se lze také domnívat, že podobné spony mohly být součástí ženského oděvu. Navíc obdobné nálezy v severním Německu naznačují, že spona z Hořína nemusí vůbec být domácího původu.

Závěr

Na příkladu spony z Hořína se ukazuje, že i nově zdokumentování z literatury známých nálezů ve starých sbírkách může přinést nečekané poznatky. Od vendických spon Almgren 24, za kterou byla původně považována, se liší především krátkým vinutím s horní tětívou a značnou délkou lučíku. Tyto znaky nám ji dovoluují zařadit spíše do okruhu spon pozdně laténské konstrukce, konkrétně k typu Kostrzewski M-b nebo Almgren 18a. Na druhé straně je však příbuznost se sponami vendickými nepopíratelná. Spona tak stojí někde na pomezí těchto typů spon a je zřejmě jejich zvláštní směsicí.

Summary

The article deals with an interesting brooch found during building of a navigation channel in 1903, southeast from village Hořín (Distr. Mělník). At first sight the brooch appears to be of type Almgren 24. However, its further examination has shown that it could rather belong to an older group of brooches, specifically Kostrzewski

typ Haltern (*Droberjar 1999, Abb. 14: 6*); Tuklaty, Almgren 2aII (*Píč 1905, Taf. LIX: 11*); Radovesice, typ Haltern (*Motyková-Šneidrová 1963, Taf. 14: 4*); Vrbsice, hr. 8, Almgren 2b (*o. c., Taf. V: 6*); Tišice, Almgren 2b (*o. c., Taf. XIX: 5*); Líbeznice, kostr. hr., br. A 24 / A 2a (*o. c., 29, Taf. XIV: 15*); Třebusice, hr. 867 (XXIV/62), Almgren 2b (*Motyková-Šneidrová 1965, Taf. 27: 10*).

⁶ Dobřichov-Piřchora, hr. 52 (d. 72 a 70), hr. 67 (d. 80); Lužec nad Vltavou, hr. 87 (d. 83); Ovčáry, obj. XX (d. 83); Stehelčevy, hr. U2/62 (d. 73); Tišice, hr. VII (d. 80); Vrbsice, hr. 8 (d. 79); Hrdly, hr. (d. 72).

⁷ Altendorf, hr. 85: urna, větší žel. spona Kostr. var. N–b, žel. zahnutý nůž (břitva), kování dřevěné skříňky, žel. klíč zavěšený na očku (*Pescheck 1978, 147–148, Taf. 13*); Hornbek, hr. 256: střepy se slabě hraněným okrajem, kruhový mezičlánek opasku, plochý kámen z pazourku, br. páskové kování s nýty (*Rangs-Borchling 1963, 105, Taf. 92*).

⁸ Za osobní konzultaci ke sponě z Hořína děkuji právě jemu. V e-mailové korespondenci (12. 11. 2012), za kterou mu chci rovněž poděkovat, ji řadí k typu Almgren 18 a odkazuje na analogii u *Th. Völlinga (1994, 178, Abb. 13b)*.

M-b or Almgren 18. Its foot is made from bronze, while the bow is probably made, according to brown corrosion, from iron. But this corrosion could have been caused e.g. by an iron axis, which could have been passed through the spiral of winding. The pinholder is decorated with seven stepped holes. This type of openwork is typical for various brooches of stage B1. According to *Th. Völling* (1994, 193), the openwork pinholder appears by type of Kostrzewski M-b mainly in the area of Lower Elbe. In this territory can be found also near parallels to our brooch, e.g. on the burial-grounds of Altendorf, gr. 85 (*Pescheck* 1978, 147–148, Taf. 13: 11–12), Hornbek, gr. 256 (*Rangs-Borchling* 1963, 105, Taf. 92:a; *Völling* 1994, Abb. 23:d) and Hamburg-Fuhlsbüttel (*Tischler* 1954, Taf. 54: 20; *Völling* 1994, Abb. 23: c). The graves from Altendorf and Hornbek belonged most likely to women because both of them contained finds characteristic for this sex – a whorl, an iron needle and a bone needle.

Based on these facts, our brooch can probably be considered a mixture of all mentioned brooches (Almgren 24, Almgren 18a and Kostrzewski var. M-b). Another possibility is that it could be an import.

Literatura

- Bockius, R. – Łuczkiwicz, P.* 2004: Kelten und Germanen im 2.–1. Jahrhundert vor Christus. Archäologische Bausteine zu einer historischen Frage. Mainz.
- Cosack, E.* 1979: Die Fibeln der älteren römischen Kaiserzeit in der Germania libera (Dänemark, DDR, BRD, Niederlande, ČSSR). Teil I. Neumünster.
- Droberjar, E.* 1999: Dobřichov-Piřhora. Ein Brandgräberfeld der älteren römischen Kaiserzeit in Böhmen (Ein Beitrag zur Kenntnis des Marbod-Reichs). Praha.
- Droberjar, E.* 2006: Hornolabřtí Svěbové – Markomani. K problematice dalšího vývoje grossromstedtské kultury ve stupni Eggers B1 („Zeitgruppe 3“) v Čechách (dobřichovská skupina). Archeologie ve středních Čechách 10, 599–712.
- Haberstroh, N.* 1994: Ein neuer Friedhof der frühen Kaiserzeit bei Eggolsheim. Das Archäologische Jahr in Bayern 1994, 102–103.
- Janssen, W.* 1980: Brandgräber der ausgehenden Latènezeit aus Mehrhoog, Gemeinde Hamminkel, Kreis Wesel. Beiträge zur Archeologie Nordwestdeutschlands und Mitteleuropas (Raddatz-Festschrift), 147–168.
- Kostrzewski, J.* 1919: Die ostgermanische Kultur der Spätlatènezeit, I. Mannus-Bibl. 18.
- Kytlicová, O.* 1970: Pohřebiřtě z doby římské v Lužici nad Vltavou (o. Mělník). Památky archeologické 61/2, 291–374.
- Motyková-Šneidrová, K.* 1963: Die Anfänge der römischen Kaiserzeit in Böhmen. Fontes Archeologici Pragenses 6.
- Motyková-Šneidrová, K.* 1965: Zur chronologie der ältesten römischen Kaiserzeit in Böhmen. Berliner Jahrbuch für Vor- und Frühgeschichte 5, 103–174.
- Pescheck, Ch.* 1978: Die germanischen Bodenfunde der römischen Kaiserzeit in Mainfranken. Text. München.
- Rangs-Borchling, A.* 1963: Das Urnengräberfeld von Hornbek in Holstein. Neumünster.
- Reichmann, Ch.* 1979: Zur Besiedlungsgeschichte des Lippemündungsgebietes während der jüngeren vorrömischen Eisenzeit und ältesten römischen Kaiserzeit. Wesel.
- Sklenář, K.* 1966a: Žárový hrob ze starší doby římské u Brozáněk. Archeologické rozhledy 18, 131, 199–200.
- Sklenář, K.* 1966b: Vlastivědné muzeum v Mělníku. Katalog pravěké sbírky. Zprávy Československé společnosti archeologické při ČSAV, Supplément 2.
- Sklenář, K.* 1985: Vlastivědné muzeum v Mělníku. Katalog pravěké sbírky III. Zprávy Československé společnosti archeologické při ČSAV 29. Praha.
- Sklenář, K.* 1999: Pravěk na soutoku. Mělník.
- Sklenář, K.* 2000: Hořín III. Mesolitische und hallstattzeitliche Siedlung. Praha.
- Svoboda, B.* 1948: Čechy a římské imperium. Praha.
- Tischler, O.* 1954: Das Gräberfeld Hamburg-Fuhlsbüttel. Hamburg.
- Völling, Th.* 1994: Studien zu Fibelformen der jüngeren vorrömischen Eisenzeit und ältesten römischen Kaiserzeit. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 75, 147–282.
- Wegewitz, W.* 1962: Der Urnenfriedhof von Ehestorf-Vahrenedorf im Kreis Harburg aus der vorrömischen Eisen- und der älteren römischen Kaiserzeit. Hildesheim.